

АНАЛІТИЧНИЙ ЦЕНТР
СУЧАСНОЇ ГУМАНІТАРИСТИКИ

ХІ ХАРКІВСЬКІ ПОЛІТОЛОГІЧНІ ЧИТАННЯ

Трансформація світового порядку в ХХІ столітті та її вплив на життя українського суспільства

м. Харків, 31 жовтня 2025 р.

С М А Й Б У Т Н Є

У СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ
ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Ч ЮРИСПРУДЕНЦІЯ

А КУЛЬТУРОЛОГІЯ

А ПОЛІТОЛОГІЯ

С ПСИХОЛОГІЯ

ПЕДАГОГІКА

Н СОЦІОЛОГІЯ

І ЕКОНОМІКА

ФІЛОСОФІЯ

С ФІЛОЛОГІЯ

ІСТОРІЯ

Т МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Б НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

АНАЛІТИЧНИЙ ЦЕНТР СУЧАСНОЇ ГУМАНІТАРИСТИКИ
ХАРКІВСЬКА АСОЦІАЦІЯ ПОЛІТОЛОГІВ

**ТРАНСФОРМАЦІЯ СВІТОВОГО
ПОРЯДКУ В ХХІ СТОЛІТТІ
ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЖИТТЯ
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

**Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції
(ХЛ Харківські політологічні читання,
м. Харків, 31 жовтня 2025 р.)**

Харків
«Право»
2025

DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178617592>

УДК 001+070+13+14+159.9+165+17+316+32+33+34+35+37+658+81+94
Т68

*Реєстраційне посвідчення УкрІНТЕІ МОН України
№ 658 від 30 вересня 2025 р.*

Редакційна колегія:

Герасіна Л. М., докторка соціологічних наук, професорка (голова);

Куц Г. М., докторка політичних наук, професорка;

Панфілов О. Ю., доктор філософських наук, професор;

Прудников В. А., кандидат юридичних наук, доцент;

Чернишова Т. О., кандидатка філологічних наук, доцентка

Трансформація світового порядку в XXI столітті та її вплив
Т68 на життя українського суспільства : матеріали Всеукр. наук.-
практ. конф. (ХЛ Харків. політол. читання, м. Харків, 31 жовт.
2025 р.) / [редкол.: Герасіна Л. М. (голова), Куц Г. М., Панфілов
О. Ю. та ін.] ; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики ; Харків.
асоц. політологів. – Харків : Право, 2025. – 130 с. – DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178617592>.

ISBN 978-617-8617-59-2

Матеріали конференції містять доповіді, у яких висвітлено між-
народні політичні, геополітичні, економічні, дипломатичні аспекти
трансформації світового порядку в XXI столітті та її вплив на життя
українського суспільства в умовах російської агресії, пошук шляхів
забезпечення національної стійкості, впевненості в перемозі.

УДК 001+070+13+14+159.9+165+17+316+32+33+34+35+37+658+81+94

Відповідальність за достовірність наданих матеріалів несуть автори.

ISBN ISBN 978-617-8617-59-2

© ГО «Аналітичний центр сучасної
гуманітаристики», 2025

© Харківська асоціація політологів, 2025

3. Бокач В. М. Політична реклама та політичний Паблік Рилейшнз в контексті гармонізації політичних відносин. *Актуальні проблеми політики*. Зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), Л. І. Кормич (заст. голов. ред.), М. А. Полювий (відп. секр.) [та ін.]; НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. Одеса: Фенікс, 2015. Вип. 55. С. 166–172.

Требін М. П.,

доктор філософських наук, професор,
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця

ОСМИСЛЮЮЧИ ГЕЛЬСІНСЬКИЙ ПРОЦЕС: ДО 50-РІЧЧЯ ПІДПИСАННЯ ЗАКЛЮЧНОГО АКТУ НАРАДИ З БЕЗПЕКИ І СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОПІ

На тлі російсько-української війни треба вже думати про майбутню європейську безпеку, оскільки всі війни колись закінчуються й людство повертається до мирного життя. Значущою подією другої половини ХХ століття з точки зору забезпечення європейської безпеки було підписання Заключного акту Ради з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ) в Гельсінкі 50 років тому. На думку багатьох істориків і фахівців-політологів, розвиток міжнародних відносин другої половини ХХ ст. можна розділити на дві частини: до Гельсінкі 1975 і після нього [1–4]. Дійсно, з погляду логіки розвитку світових подій Гельсінкський акт став першопричиною глобальних змін і розрахунку балансу сил між основними акторами на міжнародній арені, фактично визначаючи долю СРСР і США. Більше того, Гельсінкі продовжили традиції великих самітів Тегеран – Ялта – Потсдам і були вкрай необхідні. Рішення, прийняті за підсумками нарад часів Другої світової війни, до 1975 р. потребували серйозних уточнень через значні економічні та соціально-політичні перестановки у світі, таких як розширення соцблоку, поразка США у В'єтнамі, фінансова криза США в 1971 р., світова економічна криза 1970-х тощо.

Уперше ідею скликання «Наради всіх європейських держав, які побажають взяти в ній участь, а також США», було висунуто в ноті СРСР урядам Франції, Великої Британії і США з питання про колективну безпеку в Європі (24 липня 1954 р.). У цій ноті МЗС СРСР, у відповідь на ноту уряду Франції від 7 травня 1954 р., запропонувало з метою обміну думками щодо ство-

рення системи колективної безпеки в Європі скликати таку нараду й запросити на неї представника КНР як спостерігача. У 1950-х рр. країни НАТО відкинули ідею наради у зв'язку з неприйнятністю радянського проекту Загальноєвропейського договору про колективну безпеку, оскільки він передбачав розпуск всіх існуючих коаліцій чи союзів, відмову від створення будь-яких інших й відмову від укладення подібних угод у майбутньому та пропонував положення про розблокування співпраці в економічній галузі [5, с. 276].

У 1996 р. американський дослідник Пол Чілтон опублікував роботу «Метафори безпеки: дискурс холодної війни від стримування до спільного дому» [6]. На його думку, основні зрушення в розумінні європейської безпеки сталися в середині 1960-х років. Перші 20 років після Другої світової війни лідери США та СРСР вибудовували в Європі фактично ізольовані одна від одної системи. Йшлося не просто про створення військово-політичних блоків, а про закриті системи, що спиралися на антагоністичні економічні та ідеологічні принципи [7]. Ситуація, на думку П. Чілтона, змінилася у 1964–1967 рр., коли радянський та американський уряди підключилися до французького проекту об'єднання «Європа від Атлантики до Уралу» – формування системи взаємодії між країнами НАТО та Організації Варшавського договору (ОВД) в Європі, заснованої на єдиних нормах, правилах і навіть цінностях.

Засновником концепції об'єднання «Європа від Атлантики до Уралу» був президент Франції Шарль де Голль. Після Берлінської (1961) та Карибської (1962) криз у західноєвропейських еліт посилювався страх стати жертвами військового зіткнення СРСР та США. Для запобігання такого сценарію Ш. де Голль і запропонував у 1964 р. розпочати прямий діалог між європейськими країнами НАТО та Організацією Варшавського договору (ОВД) з проблем європейської безпеки. Ця пропозиція виявилася співзвучною настроям нового радянського керівництва на чолі з Л. Брежнєвим. Радянські лідери прагнули зближення з «євроатлантистами» – політиками країн Західної Європи, які прагнули обмежити американську перевагу в НАТО.

Ідея загальноєвропейської наради в 1960-ті роки також активно обговорювалася насамперед малими європейськими країнами, що входили до обох військово-політичних блоків, та нейтральними державами. З пропозицією про скликання такої наради в грудні 1964 р. на XIX сесії Генеральної Асамблеї ООН виступив міністр закордонних справ Польщі Адам Рапацький. Його ідею підхопила Румунія. На основі прийнятої з її ініціативи в грудні 1965 р.

резолуції Генеральної Асамблеї ООН 2129 (XX) з 1966 р. аж до інтервенції країн ОВД до Чехословаччини 1968 р. ця ідея обговорювалася у групі європейських країн, до якої увійшли Австрія, Угорщина, Бельгія, Болгарія, Данія, Румунія, Швеція, Фінляндія та Югославія (у 1967 р. до них приєдналися Нідерланди).

5 липня 1966 р. Політичний консультативний комітет країн ОВД на засіданні в Бухаресті ухвалив Декларацію про зміцнення миру та безпеки в Європі. Поряд із нереалістичними пропозиціями про одночасний розпуск військових організацій ОВД і НАТО Декларація містила цілком конструктивну ініціативу розширення всебічних контактів між західноєвропейськими і східноєвропейськими країнами та діалогу між ними на основі принципів мирного співіснування в інтересах пошуку розв'язання головних європейських проблем. Вона також закликала до визнання всіх існуючих європейських кордонів та вирішення німецького питання (у тому числі недопущення ФРН до ядерної зброї). Ідея загальноєвропейської наради означувала важливий поворот у європейській політиці СРСР – його перетворення з ревізійністської держави на державу, яка виступає за закріплення територіального та соціально-політичного статус-кво, що склався на той час в Європі. Завдання консолідації власної сфери впливу в Східній Європі, яка переживала одну кризу за іншою, відсувала на далекий план цілі щодо її подальшого географічного розширення. Криза в міжнародному комуністичному русі, що поглибилася після інтервенції до Чехословаччини, кризові явища в економіці країн «соціалістичної співдружності», що виразно проявилися в 1960-ті роки, технологічне відставання від Заходу, що з кожним роком наростало, небезпека прямої військової конфронтації з Китаєм – усе це зміцнювало СРСР у прагненні зафіксувати політичний статус-кво в післявоєнній Європі.

Головною темою для НАТО в 1969 р. стало питання про те, чи слід просто погодитися із запропонованою СРСР ідеєю загальноєвропейської наради та зафіксувати сформований на континенті статус-кво або розширити порядок денний такої наради, доповнивши її питаннями, які становили інтерес для країн НАТО. Вибір і в європейських країнах НАТО, і в США було зроблено на користь другого варіанта. Відповідаючи на пропозиції держав ОВД, західні країни запропонували розглянути в рамках загальноєвропейської наради зокрема питання зміцнення довіри у військовій галузі та заходи щодо забезпечення більш вільного пересування людей та ідей через кордони (співробітництво в гуманітарній галузі) [8]. Паралельно з цим США нама-

галися отримати згоду СРСР на початок переговорів про скорочення звичайних збройних сил та озброєнь у Європі, які планувалося почати на вузькій – міжблоковій основі.

Гельсінський заключний акт також був зумовлений тими процесами, що відбувалися в Європі та світі до нього, починаючи з 1968 р., коли було відкрито й підписано договір про нерозповсюдження ядерної зброї. Ця подія стала першим кроком у прагненні основних країн на міжнародній арені до миру та безпеки. Наступним кроком став прихід до влади у ФРН у 1969 р. коаліційного уряду соціал-демократів та вільних демократів на чолі з Віллі Брандтом. На тлі попередніх політиків ФРН по лінії відносин зі східними сусідами уряд В. Брандта запропонував втілити в життя принципово нову модель взаємного існування в Європі, яка отримала назву « нової східної політики », або « Ostpolitik ». Замість відмови визнавати НДР як суверенну державу й вимоги перегляду європейських кордонів після Другої світової війни в дусі конфронтаційної схеми « холодної війни », В. Брандт запропонував схему « нової східної політики » у вигляді корінного перелому, що явив визнання сформованих реалій в Європі та нормалізації на цій основі відносин із СРСР і країнами Східної Європи. Цьому сприяло ще й те, що при зростанні та зміцненні економічних позицій ФРН нескінченний конфлікт із соціалістичним блоком гальмував процес поширення політичного впливу ФРН у Західній Європі та позбавляв її подібної перспективи на сході континенту. Отже, відповідно до призначеного курсу політичних верхів ФРН у 1970 р. було підписано договори між СРСР і ФРН, НДР і ФРН, Польщею та ФРН, Чехословаччиною та ФРН про відмову від претензій на перегляд кордонів у Європі. У контексті загальносвітових подій того часу ці кроки сприймалися як прорив у відносинах між капіталістичними та соціалістичними країнами Європи. Вони ще більше наблизили до реальності загальноєвропейський Договір з безпеки (згадати хоча б той факт, що нинішній канцлер ФРН став на коліна у Варшаві біля пам'ятника героям варшавського гетто періоду німецько-фашистської окупації у 1939–1944 рр.). Слідом за цими подіями в 1971 р. відбулося підписання Чотиристоронньої угоди між СРСР, США, Великою Британією та Францією по Західному Берліну, у рамках якої західна частина « серця Німеччини » більше не була складовою ФРН. Угода набула чинності 3 червня 1972 р., і в результаті ФРН та НДР у 1973 р. були прийняті до складу ООН.

У контексті розвитку « холодної війни » на стикі відносин двох наддержав – СРСР та США – також було зроблено спільні кроки щодо зміцнення

миру. Цей політичний захід отримав назву «розрядки» (приблизно 1969–1979 рр.), а реальні дії почалися у Вашингтоні з відомої промови президента США Річарда Ніксона в Посланні до Конгресу (лютий 1972 р.), у якому визнавалося, що СРСР досяг військово-стратегічного паритету зі США, зокрема прирівнявшись за кількістю ядерних боеголовок у військовому арсеналі. Наслідком цих слів президента Ніксона став незабаром його візит до СРСР (22–30 травня 1972 р.), у ході якого було підписано Договір про обмеження системи протиракетної оборони та ОСО-1 (про обмеження стратегічних наступальних озброєнь) терміном на 5 років. Візит у відповідь Генерального секретаря ЦК КПРС Л. І. Брежнєва у США відбувся 18–26 червня 1973 р., коли було підписано угоду про запобігання ядерної війни. А 23–24 листопада 1974 р. відбулася зустріч Л. І. Брежнєва та президента США Дж. Форда у Владивостоку. Глави СРСР і США уклали попередню угоду про співробітництво в галузі контролю над озброєннями. У тому ж 1974 р. було підписано договір між СРСР та США про обмеження підземних ядерних випробувань. Завершив передумови до зближення спільний політ радянського космічного корабля «Союз» та американського – «Аполлон», здійснений 15 липня 1975 р. Таким чином, на початку 1970-х років керівники СРСР та США визнали можливість: взаємодії в рамках єдиного політичного та культурного простору; узгодження загальної нормативно-ціннісної системи (переговори про спільне розуміння європейської безпеки та прав людини); встановлення в Європі спільних консультативних механізмів паралельно існуючій системі військово-політичних блоків; визнання загального інтересу СРСР та США у підтримці стабільності в Європі [9, р. 124; 10, р. 201].

Основними гравцями на порядку денному офіційного планування були Високі представники 35 держав, зокрема НДР та ФРН, Великої Британії, Туреччини, Болгарії, Мальти, країн-членів Руху неприєднання (Югославія, Кіпр) і навіть таких держав, як Сан-Марино, Святейшого Престолу (Ватикан). Але, незважаючи на таке контрастне представництво країн, ключову роль у нараді відігравали переважно країни-лідери обох блоків: США та СРСР, а також ФРН, Франція, Велика Британія, НДР.

До початку багатосторонніх консультацій з підготовки НБСЄ в Діполі (передмістя Гельсінкі), що проходили з 22 листопада 1972 р. по 8 червня 1973 р., питання про порядок денний загальноєвропейської наради залишалося відкритим. Тим більше, що на цей час між керівництвом СРСР і США було досягнуто домовленості про недоцільність розширювати по-

рядок денний наради, щоб не перевантажувати відносини двох країн (які на той час розвивалися по висхідній лінії) полемікою з питань прав людини [10, р. 139]. У результаті і в ході багатосторонніх консультацій, і згодом у ході переговорів щодо узгодження тексту Заключного акту НБСЄ американська делегація поводити себе пасивно. Тим не менш, оскільки країни європейських спільнот і низка нейтральних держав наполягали на включення питань заходів довіри у військовій галузі та найбільш вільного пересування людей та ідей у Європі на порядок денний НБСЄ, Москва у грудні 1972 р. дала спочатку згоду на включення до нього питань гуманітарного співробітництва, а в січні 1973 р. – заходів довіри у військовій галузі. Згідно з попередньо затвердженим регламентом, загальноєвропейська нарада мала проходити в три етапи й була покликана обговорити чотири групи проблем: 1) питання, що стосуються безпеки в Європі; 2) проблеми співпраці в галузі економіки, науки і техніки, навколишнього середовища; 3) співробітництво в гуманітарних та інших сферах; 4) подальші кроки в рамках розвитку загальноєвропейського процесу після завершення наради [5, с. 301].

Першим офіційним етапом НБСЄ стала зустріч на рівні міністрів закордонних справ, яка відбулась у Гельсінкі 3–7 червня 1973 р. Другий етап НБСЄ проходив на рівні експертів у Женеві 29 серпня 1973 р. – 24 червня 1975 р. Третій етап (на вищому рівні) проходив 30 липня – 1 серпня 1975 р. за участю представників 33 країн Європи (за винятком Албанії), США і Канади.

У СРСР Нарада з безпеки і співробітництва в Європі сприймалася як урочистий акт підписання декларації принципів відносин між державами, центральне місце серед яких посідав би принцип непорушності кордонів. Погоджуючись включити до порядку денного Наради інші питання, Москва виходила з того, що вони будуть позначені в його вирішенні в загальному вигляді, а конкретика буде залишена «на потім». Країни Варшавського договору виступили із пропозицією про створення після проведення Наради Консультативного комітету з питань безпеки та співробітництва в Європі, який міг би в разі потреби займатися підготовкою наступних загальноєвропейських нарад. Однак мірою насичення положень третього «кошику» Заключного акту все більш конкретними положеннями інтерес СРСР до інституціоналізації Гельсінського процесу поступово згасав, тому що головна мета – підтвердження непорушності кордонів – досягалася. До кінця женецького етапу НБСЄ (1973-1975) СРСР відмовився від ідеї створення постійного загальноєвропейського форуму та заперечував навіть встановлення

конкретних термінів проведення першої зустрічі в рамках «подальших кроків після наради», залишаючи відкритою можливість проведення нової наради, терміни та порядок денний якої мали б ще погодити.

Позиція західних країн еволюціонувала в прямо протилежному напрямку. Критики НБСЄ на Заході вказували на нерівноцінність хельсінкського «обміну» – згоди Заходу визнати сформовані в Європі територіально-політичні реальності на поступки з боку СРСР у питаннях прав людини та гуманітарного співробітництва. Вони наголошували, що в Заключному акті СРСР реалізовує свою мету визнання непорушності європейських кордонів та повертатися до цього питання надалі не було потреби, тоді як реалізація домовленостей у гуманітарній галузі цілком і повністю залежала від доброї волі СРСР та його союзників. Таким чином, Заключний акт, хоч і зафіксував певний баланс інтересів Сходу та Заходу, проте не містив гарантій виконання всіх досягнутих домовленостей. Справедливі сумніви в тому, якою мірою СРСР виконуватиме положення третього «кошика», підживлювали на Заході відчуття ефемерності досягнутого внаслідок тривалих переговорів результату. Все це сприяло перегляду західними країнами їхнього початкового скептичного ставлення до інституціоналізації НБСЄ. Мірою просування роботи над текстом Заключного акту вони дедалі більше схилилися до висновку про необхідність створити механізм, який дозволив би домагатися виконання всіх прийнятих на НБСЄ зобов'язань. У квітні 1974 р. Данія внесла пропозицію, підтриману країнами європейських спільнот та НАТО, у якій пропонувалося через деякий час після підписання Заключного акту провести зустріч для оцінки виконання його положень та для обговорення нових заходів, спрямованих на досягнення його цілей. Ідею проведення регулярних форумів НБСЄ послідовно відстоювали Румунія та Югославія, нейтральні держави та держави, що не приєдналися.

1 серпня 1975 р. в Гельсінкі на засіданні НБСЄ на найвищому рівні відбулося урочисте підписання Заключного акту НБСЄ (Гельсінкського акту), який підписали 35 держав, включно зі США і Канадою.

Головним змістом документа стали так звані «кошики» – три виміри безпеки:

- військово-політичний вимір: узгодження набору заходів зміцнення довіри у військовій галузі (попередні повідомлення про військові навчання, значні пересування військ, обмін на добровільній основі спостерігачами на військових навчаннях);

– економіко-екологічний вимір: аналіз стану та вироблення рекомендацій з розвитку співробітництва в галузі економіки, науки і техніки та навколишнього середовища;

– людський вимір: політичні зобов'язання з прав людини та основних свобод, у тому числі з питань свободи пересування, контактів, інформації, культури та освіти та відстеження їх виконання практично.

Було проголошено мету «сприяння поліпшенню відносин між ними (державами-учасницями Наради. – *М. Т.*) та забезпечення умов, у яких їхні народи можуть жити в умовах справжнього та міцного миру, будучи захищені від будь-якої загрози чи замаху на їхню безпеку» [11, р. 1].

Тонкий баланс між положеннями першого (безпека) та третього (співпраця в гуманітарних галузях) «кошиків» Заключного акту аж до початку 1990-х років становив основу формування та розвитку Гельсінського процесу.

Держави-учасниці домовилися дотримуватися таких принципів: 1) суверенна рівність, повага прав, властивих суверенітету; 2) незастосування сили чи загрози силою проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави; 3) непорушність кордонів один одного; 4) територіальна цілісність держав; 5) мирне врегулювання спорів; 6) невтручання у внутрішні справи; 7) повага до прав людини та основних свобод, включаючи свободу думки, совісті, релігії та переконань; 8) рівноправність і право народів розпоряджатися своєю долею; 9) співробітництво між державами; 10) сумлінне виконання зобов'язань з міжнародного права.

Якщо абстрагуватися від численних нюансів, основний компроміс, втілений у Заключному акті НБСЄ, полягав у закріпленні принципу непорушності кордонів, якому центрального значення надавали СРСР та його союзники за Варшавським договором та який ототожнювався ними з остаточним закріпленням повоєнних кордонів у Європі (одночасно в Заключний акт було включено формулу про можливість мирної зміни кордонів, «відповідно до міжнародного права, мирним шляхом та за домовленістю» [11, р. 2], покликану залишити відкритою перспективу об'єднання Німеччини, що відображала невизнання західними країнами законності включення країн Балтії до складу СРСР), а також принципу поваги до прав людини та основних свобод, доповненого конкретними зобов'язаннями щодо контактів між людьми та полегшення поширення, доступу та обміну інформацією, на чому наполягали західні держави.

Заключний акт від СРСР було підписано Генеральним секретарем ЦК КПРС Л. І. Брежнєвим, який на той момент не обіймав жодної державної посади. Цей акт, як і всі наступні документи НБСЄ та їх окремі положення, не обговорювалися та не були ратифіковані законодавчими органами жодної держави-учасниці, а тому відповідно до принципів правової держави не можуть накладати на них будь-які міжнародні зобов'язання. Ні Гельсінський заключний акт, ні інші документи НБСЄ не подавалися на реєстрацію в ООН, як того вимагає ст. 102 Статуту ООН, тому не можуть вважатися міжнародними договорами або угодами [12]. Тому казати про міжнародно-правову основу для діяльності НБСЄ важко, оскільки НБСЄ заснована не правовою, а політичною угодою і внаслідок цього є суто політичним утворенням.

Кожна з країн-учасниць Гельсінського процесу виходила з власних інтересів. Так, Радянський Союз прагнув зміцнити на міжнародному рівні територіальні та політичні підсумки Другої світової війни в повоєнному світоустрої. Тим більше, що з кожним новим витком «холодної» війни радянське керівництво все виразніше потребувало закріплювати паритет і фіксувати статус-кво. Багато в чому причиною цього була та обставина, що подальше просування соціалістичних ідей на Захід було практично неможливим. Отже, дедалі активніше треба було працювати з країнами периферії та «третього світу». Тим більше, що ініціатива Заходу включити до складу Акту положення про невтручання в справи країн, не залучених у «холодну» війну, відкривала величезні перспективи для дій СРСР у зовнішньополітичному напрямі.

Західна Європа прагнула отримати гарантії миру та стабільного економічного та політичного розвитку без загроз війни та агресії на території континенту. Нехай навіть ціною визнання Східного табору соцкраїн як непорушного компонента міжнародних відносин. Це підтверджується тим, що ФРН в особі канцлера В. Брандта взяла курс на зближення зі східними сусідами в рамках вже згаданого курсу «Ostpolitik»: це культурні, торгові, політичні угоди з країнами соцблоку та СРСР. Наприклад, договір «Газ-Труби» між ФРН та СРСР про постачання необхідного Європі природного газу з СРСР в обмін на труби та валютні вливання в економіку останньої. Більше того, реалії «холодної» війни все сильніше відгукувалися в країнах Європи, де щоразу розміщувалися ракетні установки й створювалися американські військові та радянські бази, посилювалися воєнізовані підрозділи країн блоку НАТО та країн-учасниць ОВД. Жителі Європи, особливо Західної, відчували на собі дедалі більший вплив пацифістських настроїв та не-

бажання воювати. І це відбивалося насамперед на молоді, у їхніх маніфестаціях і вимогах (Червоний травень 1968 р., рух «Нових лівих», німецький студентський рух наприкінці 1960-х тощо.)

Сполучені Штати Америки подібне зближення Європи та СРСР не влаштовувало, бо підвищувалась залежність західноєвропейських країн від Москви. Після Другої світової війни Європа фактично віддала частину свого суверенітету Вашингтону в обмін на військову безпеку та тісне економічне співробітництво: європейські валютні ринки повністю відкривалися для американських інвестицій та доларової валюти. Саме в той період простежувалася загальна тенденція до вибудовування конструктивного діалогу між США та СРСР у рамках чинної політики «розрядки» міжнародної напруженості. Саме тому 22 травня 1972 р. Р. Ніксон прилітає до Москви, де підписує угоди щодо протиракетної оборони (ПРО), що насправді означає визнання могутності Радянського Союзу і необхідність встановлення паритету в стратегічному ракетному озброєнні. Наступна за цією подією низка криз у США (політичний – Уотергейтський скандал 1972–1974 рр., економічний – нафтова криза 1973 р.), підкріплених принизливими підсумками завершення В'єтнамської війни (1965–1973 рр.), наштосували на думку, що для Вашингтону Гельсінські наради 1975 і наступні поступки вимогам СРСР були логічно зумовлені основним вектором політичного курсу США, зважаючи на їх дуже скрутне становище. Крім того, Сполучені Штати хотіли перехопити ініціативу ФРН у Європі та спрямувати її на свою користь. Орієнтація Бонна у бік вільної політики сильно дратували Вашингтон, який прагнув усіма силами утримати Західну Європу в зоні особистого диктату для своїх інтересів у протиборстві з СРСР. Однак не слід забувати і про «міну уповільненої дії» для Москви, яку Захід заклав в основу Гельсінського заключного акту у вигляді положення про права людини. Небезпеку цього «мінування» керівництво СРСР, сп'яніле перемогою в Гельсінці, не помітило, хоча саме воно, як не дивно, окрім інших обставин, стало особливим каталізатором у його трагічному краху. США всіма силами намагалися відіграти «в'єтнамський казус», але цього разу ставку вирішили зробити на довгострокову активність у впливі на ситуацію в СРСР.

Таким чином, Гельсінська угода 1975 р. дозволила виявити та закріпити існуючий стан справ у Європі та чітко позначити діючі рамки мирного врегулювання у відносинах між Заходом та Сходом. Сама Європа на 15 років стала стабільною і мирною (аж до сумних подій у Югославії в 1991 р.), а суперництво між СРСР і США перейшло на периферію: Ангола, Ліван,

Мозамбік, Афганістан тощо. Крім того, з'явилася міжнародна авторитетна організація НБСЄ, яка й досі продовжує свою діяльність. Сам Акт на довгий час закріпив ключові принципи європейського спокою та безпеки.

Другий саміт НБСЄ відбувся в Парижі 19–21 листопада 1990 року. На Паризькому саміті держави-учасниці підписали два базові документи: Паризьку хартію для нової Європи та Договір про звичайні збройні сили в Європі. У сукупності вони склали політичний та військовий компоненти системи європейської безпеки. Паризька хартія для нової Європи проголосила епоху демократії, миру та єдності на континенті. У цьому документі було формально заявлено про завершення доби конфронтації («холодної» війни). Для подальшого розвитку подій найбільше значення мав розділ Хартії, присвячений процесу інституціоналізації НБСЄ. Було ухвалено рішення перетворити її на постійно діючий міжнародний інститут, а через 5 років (1995 р.) – перейменувати її в Організацію з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Сторони встановили, що кожні два роки проходитимуть консультації на рівні глав держав, а зустрічі міністрів закордонних справ європейських країн у рамках НБСЄ стануть щорічними. Для проведення регулярних зустрічей високопосадовців зовнішньополітичних відомств було засновано Комітет старших посадових осіб. Крім того, на Паризькому саміті було створено адміністративну структуру НБСЄ, до якої увійшли Секретаріат на чолі з директором, Центр із запобігання конфліктам, Консультативний комітет та Бюро з вільних виборів. Штат постійних інститутів мав комплектуватися шляхом делегування країнами-учасницями співробітників своїх зовнішньополітичних відомств. Штаб-квартири НБСЄ були розміщені в Празі, Відні та Варшаві.

П'ять наступних зустрічей на найвищому рівні відбулися в Гельсінкі (1992), Будапешті (1994), Лісабоні (1996), Стамбулі (1999) і Астані (2010). На кожному з цих заходів ухвалювалися декларації та документи, які є важливими віхами в історії Організації.

Напередодні Будапештського саміту НБСЄ в 1994 році керівництво НАТО запросило всі країни-учасниці НБСЄ приєднатися до Північноатлантичного договору. Фактично Рада НАТО запропонувала нову модель європейської безпеки, системоутворюючим ядром якої повинен був стати керований США Північноатлантичний альянс. В опублікованому у вересні 1995 р. дослідженні про розширення НАТО, проведеному за рішенням міністрів закордонних справ країн-членів, зазначалося, що таке розширення «після закінчення Холодної війни та зникнення Організації Варшавського догово-

ру... давало унікальний шанс побудувати міцну безпеку у всьому євроатлантичному регіоні без розділових ліній» [13, р. 61–62]. Нова система європейської безпеки мала, за задумом, створюватися зусиллями держав, які поділяють цінності демократії, і виходячи з припущення, що «демократії одна з одною не воюють».

На Будапештському саміті НБСЄ було ухвалено рішення перейменувати з 1 січня 1995 р. НБСЄ на Організацію з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) з метою надання їй атрибутів міжнародної міжурядової організації (ММУО). Просте перейменування НБСЄ в ОБСЄ дозволило уникнути необхідності укладання установчого міжнародного договору, який визначив би цілі та завдання ОБСЄ, повноваження її органів та інститутів, механізми їх досягнення та процедури його ратифікації національними законодавчими органами всіх держав-учасниць, обійти необхідність отримання їхньої згоди на створення ОБСЄ та вступ до неї членів. У результаті поява ОБСЄ стала не актом заснування нової ММУО, а реалізацією домовленостей між зовнішньополітичними відомствами держав-учасниць про форми продовження дискусій та практичних дій з питань європейської безпеки в нових умовах.

Навняність системи відповідних органів та інститутів, яким держави-члени вручають певні законодавчі, виконавчі та судові повноваження, є найважливішою ознакою ММУО. У рамках ОБСЄ існує досить розгалужена система органів, що містить Раду міністрів, Чинного голову, Керівну раду, Парламентську асамблею, Форум зі співробітництва в галузі безпеки, Трійку в складі минулого, нинішнього та майбутнього голів, Генерального секретаря, Секретаріат, Верховного комісара в справах національних меншин, Бюро з демократичних інститутів та прав людини, Представника ОБСЄ з питань свободи засобів масової інформації, польові місії ОБСЄ, Місії з підтримки санкцій, Суд з примирення та арбітражу, Спільну консультативну групу, Консультативну комісію з відкритого неба.

У ході Будапештського саміту НБСЄ 5 грудня 1994 р. лідери Росії, США та Великої Британії підписали Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (Будапештський меморандум) [14]. В обмін на відмову Києва від ядерної зброї держави-учасниці Будапештського меморандуму зобов'язалися: поважати незалежність, суверенітет та існуючі кордони України; утримуватися від загрози силою та її застосування проти територіальної цілісності та політичної незалежності України; утримуватись від економічного тиску на Україну; домагатися негайних дій Ради Безпеки ООН з надання допо-

моги Україні, якщо вона стане жертвою акту агресії або об'єктом загрози агресії із застосуванням ядерної зброї; не застосовувати ядерну зброю проти України, окрім випадку нападу на них та їх підопічні території, збройні сили, союзників; проводити консультації у разі виникнення ситуації, що стоюється цих зобов'язань. Водночас п. 2 документа містив двозначне визначення: «жодна їхня [ядерних держав. – М. Т.] зброя ніколи не буде використовуватися проти України, крім цілей самооборони або будь-яким іншим чином згідно зі Статутом Організації Об'єднаних Націй» [14]. Теоретично це послаблювало систему гарантій України, дозволяючи поставити під сумнів інші пункти угоди. Будапештський меморандум, підписаний у рамках НБСЄ, не було ратифіковано його учасниками (питання про те, чи підлягає він ратифікації, залишався дискусійним). Дві інші ядерні держави – Франція та КНР – також не підписали цей документ. Натомість вони опублікували заяви, у яких, на відміну від тексту меморандуму, не було пункту про обов'язкові консультації при виникненні спірних ситуацій.

18 листопада 1999 року на Стамбульському саміті ОБСЄ було прийнято Хартію європейської безпеки, у якій підтверджувалася відданість задекларованим у Гельсінкі принципам. У Хартії було заявлено, що в новій ситуації безпека та мир мають бути зміцнені за допомогою підходу, який поєднує тепер лише два основні елементи: зміцнення довіри між людьми всередині держав та розвиток співробітництва між державами. На особливу увагу заслуговує восьмий пункт Хартії, у якому проголошувалося, що «Кожна держава-учасниця має однакове право на безпеку. Ми знову підтверджуємо властиве кожній державі-учасниці право вільно вибирати або змінювати способи забезпечення своєї безпеки, включаючи союзні договори, мірою їхньої еволюції. Кожна держава має право на нейтралітет. Кожна держава-учасниця поважатиме права всіх інших щодо цього. Вони не зміцнюватимуть свою безпеку за рахунок безпеки інших держав. У рамках ОБСЄ жодна держава, група держав чи організація не може бути наділена переважною відповідальністю за підтримання миру та стабільності в регіоні ОБСЄ або розглядати якусь частину регіону ОБСЄ як сферу свого впливу» [15].

В Астанинській ювілейній декларації ОБСЄ 2010 року «На шляху до спільноти безпеки» було зазначено, що ОБСЄ як найбільша за складом і всеосяжна регіональна безпекова організація в євроатлантичному та євразійському регіоні продовжує служити унікальним форумом, що діє на основі консенсусу та суверенної рівності держав, для розвитку відкритого діалогу, запобігання та врегулювання конфліктів, підвищення взаєморозуміння

та зміцнення співробітництва, та необхідно нарощувати зусилля з метою врегулювання існуючих у регіоні ОБСЄ конфліктів мирними засобами шляхом переговорів у рамках узгоджених форматів при повній повазі норм та принципів міжнародного права, закріплених у Статуті ООН, а також у Гельсінському заключному акті [16].

У 1990-ті рр., у зв'язку зі змінами на геополітичному ландшафті Європи, насамперед пов'язаними з розпадом СРСР, СФРЮ і Чехословаччини, чисельність НБСЄ збільшилася до 57 держав. Першою до початкових 35 держав-учасниць НБСЄ приєдналася Албанія. Це сталося на берлінській зустрічі Ради міністрів у червні 1991 року. Латвія, Естонія та Литва вступили до НБСЄ на першій додатковій зустрічі Ради міністрів, яка була скликана у Москві напередодні третьої наради Конференції з людського виміру 10 вересня 1991 року. На другій зустрічі Ради міністрів 30 січня 1992 року в Празі повноправними учасниками НБСЄ стали ще 12 держав: Азербайджан, Білорусь, Грузія, Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Росія, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан та Україна. Пізніше безпосередньо перед початком четвертої зустрічі в рамках подальших кроків, а саме 24 березня 1992 року, було скликано додаткову зустріч Ради міністрів, де розглядалося прохання про прийом до НБСЄ Хорватії та Словенії. 30 квітня 1992 року до НБСЄ було прийнято Боснію та Герцеговину за рішенням Комітету старших посадових осіб, засідання якого проводилось паралельно із зустріччю в рамках подальших кроків. Через тиждень після її прийняття був задіяний надзвичайний механізм, і в кулуарах запланованих засідань було скликано зустріч для обговорення питання залучення Народної армії Югославії в бойові дії в Боснії та Герцеговині та в Хорватії. І нарешті, за день до зустрічі на вищому рівні, 8 липня 1992 року, держави-учасниці ухвалили рішення у форматі «консенсус мінус 1» про зупинення участі Югославії (Сербія та Чорногорія) у процесі переговорів у рамках НБСЄ до нового рішення. Словаччина та Чехія стали членами НБСЄ після мирного розпаду Чехословаччини 1 січня 1993 року. Обидві країни були прийняті окремо як нові держави-члени. Північна Македонія приєдналася до ОБСЄ 12 жовтня 1995 року. Це сталося після міжнародного визнання країни як незалежної держави. Останніми із СФРЮ до ОБСЄ приєдналися Сербія – 23 січня 2001 року (як правонаступниця, яка була засновником НБСЄ) і Чорногорія – 29 червня 2006 року, після проголошення незалежності та розпуску Державного союзу Сербії і Чорногорії. Останньою державою, що стала членом ОБСЄ, є Монголія, це сталося 21 листопада 2012 р. за рішенням Ради

міністрів ОБСЄ. Статус «партнери із співробітництва» мають 11 держав (Австралія, Алжир, Афганістан, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Марокко, Республіка Корея, Таїланд, Туніс, Японія).

Безумовно, у ОБСЄ є багато досягнень, але є й проблеми. Невизначеність гарантій ОБСЄ виявилася під час подій у Криму навесні 2014 р. 1 березня Рада Федерації ФС РФ ухвалила постанову «Про використання військ Російської Федерації на території України». У той же день Верховна Рада України звернулася до країн-гарантів цілісності країни, що підписали у 1994 р. Будапештський меморандум, вимагаючи від них практичними діями підтвердити закріплені в меморандумі зобов'язання. Київ закликав Москву невідкладно провести двосторонні консультації, проте Росія відмовилася від претензій України, пославшись на нелегітимність її уряду. 5 березня в Парижі відбулася тристороння зустріч міністрів закордонних справ США, Великої Британії та України. Держсекретар Дж. Керрі та голова українського зовнішньополітичного відомства А. Дешиця намагалися кваліфікувати дії Росії як порушення Будапештського меморандуму, проте міністр закордонних справ Великої Британії Вільям Гейт не погодився з таким трактуванням, та відповідного рішення ухвалено не було. Незважаючи на це, країни ЄС та США ввели санкції проти Росії. 21 березня в Україні почала діяти Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ [17]. Підставою для її відкриття послужили звернення уряду України до організації та консенсусне рішення всіх 57 країн-учасниць. Мандат місії було встановлено до 31 березня 2016 р., але за потреби він може бути продовженим. Діяльність співробітників ОБСЄ охоплювала всі регіони України, їх основне завдання було визначено як неупереджене та об'єктивне спостереження за ситуацією в країні та просування діалогу між усіма учасниками конфлікту. У той же час спочатку ОБСЄ була осторонь процесу врегулювання ситуації на Донбасі.

Механізм залучення ОБСЄ у конфлікт було створено угодою «Мінськ-1». 5 вересня 2014 р. на зустрічі в Мінську делегати підписали Протокол за підсумками консультацій Тристоронньої контактної групи щодо спільних кроків, спрямованих на імплементацію Мирного плану Президента України П. Порошенка та ініціатив Президента Росії В. Путіна (неофіційна назва – Мінський протокол). З боку Росії його підписав повноважний посол РФ в Україні М. Зурабов, з боку України – колишній президент Л. Кучма, з боку ОБСЄ – швейцарська дипломатка Г. Тальявіні. 19 вересня 2014 р. представники т. зв. «ДНР» та «ЛНР» підписали Меморандум про виконання положень Протоколу за підсумками консультацій Тристоронньої контактної

групи (Мінський меморандум) [18]. Документ підтверджував встановлений Мінським протоколом режим припинення вогню, передбачав відведення важких озброєнь на 15 км від лінії фронту, а також вводив заборону на польоти бойової авіації та встановлення мінно-вибухових огорож. Гарантом угоди виступала ОБСЄ.

5 жовтня 2014 р. моніторингова місія організації розпочала діяти на Донеччині. Співробітники ОБСЄ намагалися підтримувати режим перемир'я, встановивши лінію розмежування між сторонами, що конфліктують. 13 листопада 2014 р. представники Спільного центру з контролю та координації ОБСЄ погодили проєкт графіку виведення військ зі Сходу України. Його реалізація намічалася в три етапи: припинення вогню (2 дні), відведення важких озброєнь (5 днів), роз'єднання сил по лінії зіткнення відповідно до Московського меморандуму (21 день). Сторони, однак, не виконали графік у зазначені терміни через бойові зіткнення. 9 грудня 2014 р. у Мінську за посередництва ОБСЄ відбулася зустріч представників адміністрації П. Порошенка, «ДНР» та «ЛНР». За її підсумками було досягнуто домовленості про припинення вогню.

Відновлення воєнних дій 13 січня 2015 р. призвело до зриву угод «Мінськ-1». Проте 12 лютого 2015 р. у білоруській столиці відбулося засідання Контактної групи, за підсумками якої було підписано два нові документи. Перший, Комплекс заходів щодо виконання Мінських угод, підписали представниця ОБСЄ Г. Тальявіні, експрезидент України Л. Кучма, посол Росії в Україні М. Зурабов, а також лідери «ДНР» та «ЛНР» – О. Захарченко та І. Теслярський відповідно. Документ доповнювала Декларація Президента Російської Федерації, Президента України, Президента Французької Республіки та Канцлера Федеративної Республіки Німеччина на підтримку Комплексу заходів щодо виконання Мінських угод, прийнятого 12 лютого 2015 р. Ці документи підтвердили повноваження місії ОБСЄ з контролю за виведенням усіх іноземних збройних формувань, військової техніки та найманців з території України та проведенням виборів в окремих районах ДНР та ЛНР із дотриманням стандартів ОБСЄ та Бюро демократичних інститутів і прав людини. Незважаючи на сутички, що тривали, сторони почали відведення важких озброєнь згідно зі встановленим графіком.

За підрахунками Управління верховного комісара ООН з прав людини [19], загальна кількість людських втрат, пов'язаних з конфліктом в Україні (з 14 квітня 2014 р. до 31 січня 2021 р.), склала 42 000–44 000: 13 100–13 350 загиблих (щонайменше 3 375 цивільних осіб, приблизно 4 150 українських

військових та близько 5 700 членів незаконних збройних формувань) та 29 500–33 500 поранених (7 000–9 000 цивільних осіб, 9 700–10 700 українських військових та 12 700–13 700 членів незаконних збройних формувань). Причому, якщо звернутися до статистики «ДНР», то видно, що значна частина жертв припала на перші два роки конфлікту – 2014 (тоді загинуло 2 546 осіб) та 2015 (загинули 1 395 осіб). Після цього інтенсивність конфлікту знизилася, і жертв поменшало. У 2016 р. загинули 348 осіб, у 2017–278 (з них 32 цивільні, решта – військові «ДНР»), у 2018–154 (цивільних 19), у 2019–160 (цивільних 9), у 2020–70 (цивільних 7). Для порівняння, у ДТП на території «ДНР» гине близько 90–100 осіб на рік [20]. Таким чином, можемо констатувати: місія ОБСЄ досягла своєї мети, кількість загиблих з обох боків значно зменшилася. Але попереду було 24 лютого 2022 р. і місію ОБСЄ було згорнуто 31 березня 2022 р.

Безумовно, сьогодні ОБСЄ переживає не кращі часи. Агресія Росії проти України протиставило державу-агресора та її сателіта Білорусь практично всій Європі. Це іноді призводило до дивних речей: наприклад, у грудні 2022 року влада Польщі відмовила главі МЗС РФ Сергію Лаврову в участі в щорічному засіданні Ради міністрів, що в історії організації сталося вперше. Але нам потрібно думати про мирну Європи, про нову модель її безпеки. Тому можна погодитися з думкою Генерального секретаря ОБСЄ Ферідуну Х. Сінірліюглу, яку він висловив 1 серпня 2025 р.: «ОБСЄ довела свою цінність за останні 50 років. Вона виконує свої обов’язки щодо держав-учасниць та їх народів, керуючись Гельсінським декалогом. ОБСЄ, її польові операції, установи та структури все ще можуть багато чого запропонувати. У сучасному поляризованому світі ми сповнені рішучості дотримуватися курсу протягом наступних 50 років, щоб продовжувати долати розбіжності, скликати уряди та будувати мир» [21].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Davy R. Defrosting the Cold War and beyond: an introduction to the Helsinki Process, 1954–2022. Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, 2023. 306 p.
2. Reimaa M. Helsinki Catch: European Security Accords 1975 / translation Mark Waller. Helsinki: Edita, 2008. 319 p.
3. The OSCE: soft security for a hard world: competing theories for understanding the OSCE / Roberto Dominguez (ed.). Brussels: P. I. E. Peter Lang, 2014. 193 p.

4. The Helsinki process and the future of Europe / edited by Samuel F. Wells, Jr.; foreword by Max M. Kampelman. Washington, D. C.: Wilson Center Press, 1990. xv, 207 p.
5. Історичні витоки та трансформаційні процеси доби «холодної війни» в Європі (1947–1975 рр.): монографія / За редакцією кандидата історичних наук, доцента С. В. Толстова. Київ: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2023. 347 с.
6. Chilton P. A. Security metaphors: Cold War discourse from containment to Common House. New York: P. Lang, 1996. 468 p.
7. Gaddis J. L. The Cold War: a new history. New York: Penguin Press, 2005. xii, 333 p.
8. CSCE Testimonies. Causes and Consequences of the Helsinki Final Act. 1972–1989. CSCE Oral History Project. Prague: Prague Office of the OSCE Secretariat, 2013. 276 p.
9. Goodby J. E. The Politics of the Helsinki Process – How Did It Arise During the Cold War?: An American Perspective. *Peace and Prosperity in Northeast Asia: Exploring the European Experience*. Seogwipo City: JPI Press, 2008, P. 123–142.
10. The Nünlist Ch. Helsinki+40 in the Historical Context. Security and Human Rights. 2014. Vol. 25, No. 2. P. 198–209. DOI: 10.1163/18750230–02502004
11. Conference on Security and Co-Operation in Europe. Final Act. Helsinki, 1975. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501_1.pdf (accessed date: 25.10.2025).
12. United Nations Charter. Chapter XVI: Miscellaneous Provisions. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-16> (accessed date: 25.10.2025).
13. NATO Handbook. Brussels: NATO Office of Information and Press, 2001. 536 p. URL: <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/English/Motions/NotIndexable/IT-04-82/MSC6328R0000289677.pdf> (accessed date: 25.10.2025).
14. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text (дата звернення: 25.10.2025).
15. Istanbul Document 1999. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/6/5/39569.pdf> (accessed date: 25.10.2025).
16. Astana Commemorative Declaration 'Towards не так використано'. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/b/6/74985.pdf> (accessed date: 25.10.2025).
17. OSCE Special Monitoring Mission to Ukraine (closed). OSCE. URL: <https://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine-closed> (accessed date: 25.10.2025).
18. Memorandum of 19 September 2014 outlining the parameters for the implementation of commitments of the Minsk Protocol of 5 September 2014. OSCE. URL: <https://www.osce.org/home/123806> (accessed date: 25.10.2025).

19. ООН підрахувала кількість жертв бойових дій на Донбасі. *Радіо Свобода*. 19.02.2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-oon-kst-gertv-boyovyh-donbas/31110937.html> (дата звернення: 25.10.2025).

20. Был ли геноцид: статистика гибели жителей Донбасса в 2014–2021 годах. *Системный блок*. 18.04.2022. URL: <https://sysblok.ru/infographics/byl-li-genocid-statistika-gibeli-zhitelej-donbassa-v-2014–2021-godah/> (дата обращения: 25.10.2025).

21. Marking 50 Years of OSCE: Five Decades of Bridging Divides, and Building Peace. *OSCE*. URL: <https://www.osce.org/secretary-general/595834> (accessed date: 25.10.2025).

ЗМІСТ

Секція: Політичні науки

Моргун М. Г.

Особливості та перспективи політичної реклами в Україні 3

Требін М. П.

Осмислюючи Гельсінський процес: до 50-річчя підписання
Заключного акту Ради з безпеки і співробітництва в Європі. 6

Секція: Міжнародні відносини

Белоус Н. М.

Взаємодія Україна – НАТО: контекст і перспективи 25

Герасіна Л. М.

Нестабільність світового політичного процесу сучасності:
об'єктивні й суб'єктивні чинники 29

Tsivatyi V. G.

The transformation of the world order in the 21st century and
its impact on the life of ukrainian society: international political,
geopolitical and diplomatic aspects 33

Секція: Юридичні науки

Кононенко М. О.

Поняття і ознаки публічно-правових (міжнародних) спорів,
сторонами яких є міжнародні організації 39

Секція: Історичні науки

Костиця С. А.

Соціокультурна місія Першої леді України: нові підходи
до жіночого лідерства у ХХІ столітті 43

Секція: Філософські науки

Палагута В. І.

Надзвичайний стан як парадигма сучасного західного
суспільства..... 47

Сідоркіна О. М., Скиба О. П.

Трансформації у системі соціальних комунікацій:
філософський контекст. 50

Чаплінський Р. О.

Людина у динаміці віртуально-комунікаційного простору..... 54

Наукове видання

ТРАНСФОРМАЦІЯ СВІТОВОГО ПОРЯДКУ В ХХІ СТОЛІТТІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції
(ХЛ Харківські політологічні читання,
м. Харків, 31 жовтня 2025 р.)

Редактор *Т. О. Чернишова*

Підписано до друку 05.11.2025. Формат 60×84/16.
Ум. друк. арк. 7,6. Обл.-вид. арк. 7. Тираж 100 пр. Зам. № 480

ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна
Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна
Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20, (063) 254-50-84
Вебсайт: <https://pravo-izdat.com.ua>
Е-mail для замовників послуг: verstka@pravo-izdat.com.ua
Е-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023

Виготовлено ТОВ «Промарт»,
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. (057) 717-25-44
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5748 від 06.11.2017